CZU:811.135.1’367.6
https://doi.org/10.52505/filomod.2022.16.20

STRUCTURĂ ȘI SENS ÎN CAZUL ENUNȚURILOR UTILIZATE CA ACTE DE VORBIRE INDIRECTE

Tatiana SÎMBOTEANU

ORCID: https://orcid.org 0000-0002-4000-4722
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău

Structure and Meaning in Case of Sentences Used as Indirect Speech Acts

Abstract. *One of the biggest difficulties related to the treatment of indirect speech acts, along with the overlap of illocutionary values and the discrepancy between the meaning actualized by the structure of the utterance and the value it can acquire in a certain context, is the absence of specific linguistic marks. Communication has as its object of research the utterances used to make indirect speech acts. By approaching this problem, the aim was to establish possible regularities between certain utterances and certain indirect speech acts. Thus, the central objective of the research is to examine the utterances used as means of indirect realization of speech acts in terms*

of their syntactic structure and the lexical-grammatical means that could serve as a basis for decoding this type of speech acts.
Keywords: *statement*, *indirect speech act*, *intention*, *illocutionary value*, *illocutionary mark*.

Rezumat. *Una dintre cele mai mari dificultăți legate de tratarea actelor de vorbire indirecte*, *alături de suprapunerea valorilor ilocuționare și discrepanța dintre semnificația actualizată prin structura enunțului și valoarea pe care acesta o poate căpăta într-un anumit context*, *este absența mărcilor lingvistice specifice*. *Articolul are ca obiect de cercetare enunțurile folosite pentru realizarea actelor de vorbire indirecte*. *Prin abordarea acestei probleme s-a urmărit stabilirea regularităților posibile între anumite enunțuri și anumite acte de vorbire indirecte*. *Astfel*, *obiectivul central al cercetării este de a examina enunțurile folosite ca mijloace de realizare indirectă a actelor de vorbire sub aspectul structurii lor sintactice și a mijloacelor lexico-gramaticale care ar putea servi drept bază pentru decodificarea acestui tip de acte de vorbire*.
Cuvinte-cheie: *enunț*, *act de vorbire indirect*, *intenție*, *valoare ilocuționară*, *marcă ilocuționară*.

După Austin, comunicarea umană reprezintă un proces în cadrul căruia interlocutorii urmăresc realizarea unor intenţii comunicative. Cu alte cuvinte, orice expresie lingvistică reprezintă un act, echivalând cu un angajament sau cu o acţiune. În felul acesta, orice „a spune” înseamnă şi „a face” (Austin, 2005, p. 48). Din acest punct de vedere, actul de vorbire care constituie unitatea minimală a comunicării include intenţia comunicativă şi mijloacele lingvistice de realizare a acestei intenţii. Prin urmare, enunţul utilizat în procesul de comunicare poate fi definit ca un produs lingvistic folosit cu un anumit scop.

Cele trei scopuri comunicative de bază care se atestă cel mai frecvent în procesul comunicării sunt transmiterea informației cu ajutorul enunțurilor asertive, obținerea de informații cu ajutorul enunțurilor interogative și cererea adresată interlocutorului în vederea realizării unor acțiuni viitoare prin intermediul enunțurilor imperative. În conformitate cu regulile stipulate în gramatici, fiecărui scop comunicativ îi corespunde un anumit tip de construcție sintactică (GALR, 2005, p. 798).

Actul de vorbire este actul performat prin utilizarea limbii în situaţii de comunicare concrete: secvenţa produsă de vorbitor cu o anumită intenție comunicativă, într-un context determinat. Lingviștii vorbesc în acest caz despre actele de vorbire directe.

Există însă și situații când aceste structuri prevăzute pentru realizarea unui anumit scop comunicativ sunt folosite de vorbitori, în anumite contexte, pentru cu totul alt scop. Actele în cauză se numesc acte de vorbire indirecte. Acestea sunt realizate cu ajutorul construcțiilor sintactice specializate

pentru exprimarea altor acte de vorbire. De exemplu, pentru a-i cere unui interlocutor sarea, un vorbitor poate folosi următoarele mijloace: un enunț de tip imperativ (*Dă-mi*, *te rog*, *sarea*.) un enunț interogativ (*Ai putea să-mi transmiți sarea?*) ori chiar un enunț asertiv (*Mâncarea asta nu prea are sare*.). După cum vedem, în primul caz interlocutorului i se indică direct, prin intermediul mijloacelor de limbă, acțiunea care urmează a fi realizată. În celelalte două cazuri, pentru a înțelege exact intenția comunicativă a vorbitorului, nu este suficient ca interlocutorul să descifreze doar sensul direct al enunțului. Acesta se vede obligat să realizeze anumite operații suplimentare luând în considerare și anumiți factori contextuali. Lucrul acesta se întâmplă pentru că enunțurile cu astfel de structură sunt folosite pentru realizarea altor acte de vorbire.

E de notat faptul că în unele cazuri, sensul primar al unor enunţuri folosite pentru exprimarea unui act de vorbire indirect poate fi departe de valoarea pe care i-o atribuie vorbitorul într-un anumit context. Astfel, în anumite circumstanţe, enunțul *Ai pierdut ceva pe aici?*, poate fi folosit nu pentru realizarea actului ilocuționar de a-l întreba pe interlocutor cu privire la faptul dacă a pierdut ceva, ci, de fapt, pentru a-i cere acestuia să plece. După cum se afirmă în studiile de specialitate, modalitatea de exprimare a cererii în cazul enunțului citat ar putea fi exprimată cu ajutorul formulei: Cerere = întrebare + context.

Din cele prezentate mai sus devine clar că în cazul actelor de vorbire indirecte nu există o corespondență univocă între structurile sintactice (asertive, interogative, imperative) și forța ilocuționară caracteristică enunțului respectiv (afirmație, întrebare, cerere). Problema legată de actele de vorbire indirecte constă în a stabili cum e posibil ca locutorul, vrând să comunice ceva, spune acel ceva, dar mai spune încă altceva (Searle, 1982, p. 72). În aceste condiții este firesc să ne întrebăm: *există totuși anumite mărci formale care ar putea permite identificarea forței ilocuționare a enunțurilor folosite ca acte de vorbire indirecte?*

Pentru a răspunde la această întrebare vom încerca să analizăm în continuare o serie de enunțuri care sunt utilizate ca acte de vorbire indirecte. Aceste enunțuri vor fi examinate și descrise sub aspectul structurii lor sintactice și a mijloacelor lexico-gramaticale care ar putea servi drept bază pentru decodificarea actului de vorbire realizat cu ajutorul lor.

Folosirea enunțurilor de un anumit tip pentru exprimarea altor acte de vorbire indirecte reprezintă rezultatul unei operații care în lingvistică se numește derivare ilocuționară (Anscombre, 1977, p. 25). Pentru a înțelege și a explica mecanismul acestei operații este necesar să fie luat în considerare raportul stabilit între mijloacele de exprimare folosite și conținutul actelor de vorbire indirecte.

Tipurile de acte de vorbire indirecte. În funcţie de corelaţia dintre mijloacele folosite pentru marcarea forţei ilocuţionare şi forţa ilocuționară propriu-zisă distingem următoarele acte de vorbire indirecte:

I. Aserțiunea indirectă, care poate fi realizată prin intermediul 1) unui enunț interogativ sau 2) imperativ;

II. Întrebarea indirectă, ale cărei mijloace de realizare sunt enunțurile 1) asertive sau 2) imperative;

III. Cererea indirectă, având ca mijloc de realizare fie 1) un enunț asertiv, fie 2) unul interogativ.

Pe baza unor exemple vom ilustra aceste tipuri de acte de vorbire indirecte examinând, în primul rând, trăsăturile formale care le caracterizează (acestea fiind mijloace de natură morfologică și sintactică), dar și specificul lor semantic.

I.1. Vorbind despre aserțiunile indirecte realizate prin intermediul enunțurilor interogative, trebuie spus că pentru descrierea lor o importanță deosebită are statutul pozitiv sau negativ al enunțului. Din acest punct de vedere, distingem două situații:

a) enunț interogativ cu formă pozitivă care exprimă, prin derivare ilocuționară, o aserțiune negativă.

În primul caz, sunt folosite ca acte de vorbire indirecte enunțurile interogative totale: *Păi ce*, *am de-ales*? (= *Nu am de ales*.).

Se cere menționat că verbele predicat din componența acestor enunțuri pot fi la oricare dintre cele 3 persoane, totuși de cele mai multe ori ele sunt la persoana 1 sau la persoana a II-a: *Să mă tem eu de el?* (= *Nu mă tem eu de el*.); *Te mai poţi încrede în cineva*? (= *Nu te mai poţi încrede în nimeni*.); *Să nu-i fi rămas nimic în cap*? (= *Nu i-a rămas nimic în cap*.).

Există şi enunțuri reprezentând fraze alcătuite prin subordonare. Multe dintre ele au în calitate de predicat al propoziției principale verbul *a crede*: *Crezi că m-am speriat*? (= *Nu trebuie să crezi că m-am speriat*. sau *Nu m-am speriat*.); *Ce crezi că la muncă totul e frumos*? (= *La muncă nu totul e frumos*.). Alte enunțuri au în propoziția principală un predicat exprimat prin verbul *a se chema*: *Asta se cheamă maşină bine întreţinută la tine?* (= *Asta nu este o maşină bine întreţinută*.); *Şi asta se cheamă democraţie?* (= *Asta nu este democraţie*.).

În cel de al doilea caz, este vorba despre folosirea în calitate de acte de vorbire indirecte a unor propoziții interogative parţiale, adică propoziții cu element interogativ (*care*, *cine*, *ce*, *unde*, *când*, *cum*, *cât*, *de ce*): *Cine ar fi crezut asta despre el?* (= *Nimeni n-ar fi crezut asta despre el*.); *Cine s-ar fi gândit la asta?* (= *Nimeni nu s-a fi gândit la asta*.); *Cine te crede?* (= *Nimeni nu te crede*.); *Cu ce te-ai ales?* (= *Nu te-ai ales cu nimic*.); *Unde ai văzut aşa ceva?* (= *Nicăieri nu poţi vedea aşa ceva*.).

Enunțurile de acest tip sunt frecvente și în operele literare. Iată câteva exemple: *E noapte*. *Patul e făcut*. / *Dar cine să se culce?* (= *Nimeni nu vrea să*

se culce.) / *Când mama spune de Iisus*, / *Cu glasu-i rar şi dulce*. (G. Coşbuc); *Cui îi e uşor să accepte un eşec?* (= *Nimănui nu îi e uşor să accepte un eşec*.) (M. Preda).

Referitor la aceste tipuri de enunțuri, trebuie menționat că ele sunt foarte frecvente în vorbire. Datorită acestui fapt valoarea lor ilocuționară derivată poate fi ușor descifrată de vorbitori. Pentru aceste enunțuri contextul nu joacă un rol atât de important cât privește decodificarea lor. Sunt însă și enunțuri pentru care contextul este hotărâtor când vine vorba de interpretarea lor. De exemplu, enunțul *Cine comandă aici?* poate căpăta sensul *Eu comand aici!* doar într-un anumit context.

b) enunț interogativ cu formă negativă care exprimă, prin derivare ilocuționară, o aserțiune pozitivă: *Nu ţi-am spus eu*? (= *Ți-am spus*, *nu-i aşa*?); *Crezi că n-am ce face*? (= *Am eu ce face?*); *Parcă nu ştii tu de ce este el în stare?* (= *Ştii tu bine de ce este el în stare*.). Caracteristic pentru aceste enunțuri este combinația dintre o interogație și o negație în aceeași propoziție (interogativ-negativă), ceea ce echivalează adesea cu o afirmație întărită. Iată și câteva exemple extrase din literatura artistică: – *Stai la rând*, *mândrul moşului! Nu vezi câtă lume aşteaptă aici?* (= *Vezi doar câtă lume aşteaptă aici*.) *Şi toţi au venit înaintea ta*. (I. Agârbiceanu); – *Parcă eu nu ştiam că vine?* (= *Ştiam eu că vine*.) (D. Săraru).

Enunțurile asertive indirecte se folosesc foarte frecvent în dialoguri ca răspuns la o altă întrebare. În acest caz ele exprimă un răspuns afirmativ categoric: – *Mă*, *meştere*, *ştii să faci potcoave*, *mă?* / – *Cum să nu ştiu?* (= *Știu*, *desigur*.) (I. Creangă).

Se atestă și aserțiuni indirecte realizate prin intermediul unor enunțuri interogative negative cu elemente interogative: *Cine nu greşeşte în viaţă?* (= *Toţi greşesc în viaţă*.); *Cui nu-i plac banii?* (= *Tuturor le plac banii*.).

De menționat că există acte de vorbire asertive indirecte care pot fi echivalate atât cu un enunț afirmativ, cât și cu unul negativ: *Cine altcineva decât tine ar putea face asta?* (= *Doar tu poți face aceasta*. sau *Nimeni în afară de tine nu poate face aceasta*.); *Cine altcineva decât un prinț ar fi trăit într-un asemenea sălaș minunat?* (= *Doar un prinț ar fi putut trăi într-un asemenea sălaș minunat*. sau *Nimeni în afară de un prinț nu ar fi putut trăi într-un asemenea sălaș minunat*).

I.2. Aserțiunile indirecte realizate prin intermediul unui enunț imperativ sunt atestate într-un număr mic în limbă. Este interesant de menționat că pentru a fi interpretate ca acte asertive, aceste enunțuri mai totdeauna au nevoie de un anumit context lingvistic: *Lumea e mare*. *Mergi unde te poartă inima!* (= *Poți merge unde te poartă inima*.). În același timp, constatăm că, după valoarea pe care o capătă, ele sunt:

– fie cu sens pozitiv: *Aici nu există garduri*. *Intră în orice grădină*. (= *Poți intra în orice grădină*.);

– fie cu sens negativ: *Când se scoală baba în zori de ziuă*, *ia nurori dacă ai de unde*. (= *Nu are de unde lua nurorile*. *Nurorile nu sunt nicăieri*.) (I. Creangă). *Când se trezeşte frate-său*, *ie iapă dacă ai de unde!* (= *Nu are de unde lua iapa*.) (I. Creangă).

II.1. Întrebarea indirectă poate fi exprimată printr-un enunţ asertiv. Cele mai multe dintre aceste enunțuri înglobează în structura lor următoarele verbe predicat: *a şti*, *a afla*, însoțite de unul dintre verbele modale: *a vrea*, *a dori*: *Aş vrea să ştiu unde mergem*. (= *Unde mergem?*); *Vreau să ştiu ce-aţi mai făcut acolo*. (= *Ce-aţi mai făcut acolo?*); *Doresc să aflu ce se va întâmpla cu aceşti bani*. (= *Ce se va întâmpla cu aceşti bani?*).

Alte enunțuri cu structură asertivă având valoare ilocuționară interogativă sunt construite cu ajutorul verbului predicat *a întreba*. În cazul unor asemenea enunțuri vorbitorul se poate adresa cu o întrebare adresată fie sie, fie interlocutorului său: *Mă întrebam dacă ne cunoaştem de undeva*. (= *De unde ne cunoaştem?*); *Mă întrebam cât o să dureze criza*. (= *Cât o să dureze criza?*); *Lasă-mă să te întreb dacă ai văzut fotografia*. (= *Ai văzut fotografia?*).

Se atestă și enunțuri asertive negative cu valoare ilocuționară interogativă. Acestea conțin în structura lor verbul *a şti* la forma negativă: *Nu ştiu dacă va veni*. (= *Oare va veni?*); *Nu ştiu unde este el acum*. (= *Unde este el acum?*).

II.2. Cazurile de exprimare a întrebării indirecte printr-un enunţ imperativ sunt extrem de rare în limbă. De obicei, aceste verbe au în structura lor verbul *a spune*, folosit la modul imperativ: *Spune-mi unde ai fost!* (= *Unde ai fost?*); *Spune-mi dacă ai observat ceva neobişnuit*. (= *Ai observat ceva neobişnuit?*); *Te-ascult!* (= *Ce ai vrut să îmi spui?*);

III.1. Cererea indirectă exprimată printr-un enunţ asertiv este frecvent întâlnită în limba română. În structura unor astfel de enunțuri verbul este folosit la indicativ prezent: *Vii mâine mai devreme*. (= *Vino mâine mai devreme*.). Există enunțuri asertive cu valoare ilocuționară de cerere care au în componența lor verbul modal *a putea*: *Poţi să faci asta*. sau *Ştiu că poţi să faci asta*. (= *Fă asta! Trebuie să faci asta!*); *Dacă ai putea cumva să-mi împrumuți nişte bani*. (= *Împrumută-mi nişte bani*.). Alte enunțuri asertive folosite pentru exprimarea unei cereri sunt construite cu ajutorul unor perifraze stabile care exprimă atitudinea evaluativă a locutorului față de acțiunea descrisă în enunț: *Ce bine ar fi dacă ai deschide geamul!* (= *Deschide*, *te rog*, *geamul*.).

Unele enunțuri asertive pot căpăta valoare imperativă datorită faptului că descriu o situație ce poate sugera o acțiune viitoare: *Domnule*, *m-ai călcat pe picior*. (= *Nu mă călca pe picior! Ia-ţi piciorul de pe piciorul meu!*); *E întuneric aici*. (= *Aprinde lumina*.); *E prea cald aici*. (= *Deschide fereastra*.); *Afară plouă*. (= *Trebuie să-ți iei umbrela*.).

III.2. Cererea indirectă exprimată printr-un enunţ interogativ este frecvent construită cu ajutorul interogației *de ce*: *De ce nu guşti nimic?* (= *Gustă ceva*.); *De ce nu-ţi vezi de treaba ta?* (= *Vezi-ți de treabă*.); *De ce nu te duci tu la el?*

(= *Du-te la el*.). După cum vedem, aceste enunțuri sunt cu verbul la forma negativă, deși sunt echivalente cu un enunț pozitiv: *Nu vii*? (= *Vino!*); *Nu vrei să iei loc*, *domnule?* (= *Ia loc*, *domnule*.); *N-ai cumva o țigară?* (= *Dă-mi o țigară!*); *De ce nu te lași de alcool?* (= *Lasă-te de alcool!*).

De altfel, actele de vorbire indirecte cu formă interogativă pot exprima cele mai diverse nuanțe ale cererii, și anume:

– solicitarea, rugămintea: *Puteţi să-mi transmiteţi sarea*? (= *Daţi-mi*, *vă rog*, *sarea*.);

– sfatul, îndemnul: *Nu ar fi mai bine să amâni călătoria?* (= *Te sfătuiesc să amânăm călătoria*.);

– încurajarea: *Ce pierzi dacă încerci?* (= *Încearcă fiindcă nu pierzi nimic*.);

– propunerea: *De ce nu ne-am duce la un film?* (= *Îţi propun să mergem la un film*.);

– invitaţia: *Ai timp mâine?* (= *Te-aş invita mâine la mine*, *dacă ai avea timp*.);

– ordinul: *Vrei în sfârşit să vorbeşti?* (= *Vorbeşte odată!*); *N-ai plecat încă?* (= *Pleacă odată*.);

– cererea unei permisiuni: *Aş putea folosi computerul tău?* (= *Permite-mi să folosesc computerul tău*.);

– refuzul: *Tu chiar crezi că eu am timp pentru plimbare?* (= *Nu am timp pentru plimbare*.);

– interdicţia: *Şi chiar trebuia să pomeneşti despre mâncare?* (= *Nu-mi pomeni despre mâncare*.).

După cum am observat, în cazul actelor de vorbire nu există o corespondență univocă între semnificant şi semnificat, prin urmare, deseori, contextul joacă un rol esențial în funcţionarea şi decodificarea acestora. Importanţa datelor cu privire la context variază în funcţie de specificul valorii ilocuționare. Astfel, cu cât valoarea ilocuționară a unui act este mai clar codificată în limbă, cu atât mai puţin are nevoie de context pentru actualizare / interpretare şi cu cât forţa ilocuționară este mai puțin „convențională”, cu atât mai mult are nevoie de suportul contextului pentru a fi precizată (Kerbrat-Orecchioni, 2014, p. 43).

În **concluzie**, menționăm că enunțurile se pot caracteriza printr-un sens direct legat de structura lor morfosintactică. În aceste cazuri, există o relație regulată și constantă între forța ilocuționară a enunțului și forma lui lingvistică. În anumite condiții însă enunțurile se pot defini și printr-un sens mediat sau derivat din contextul situaţiei comunicative în care se regăsesc interlocutorii în momentul comunicării. Prin aceste enunțuri sunt realizate actele de vorbire indirecte. În funcţie de corelaţia dintre mijloacele folosite pentru marcarea forţei ilocuţionare şi forţa ilocuționară propriu-zisă distingem următoarele tipuri de acte de vorbire indirecte: aserțiunea indirectă, întrebarea indirectă, cererea indirectă.

Prin analiza întreprinsă am încercat să stabilim o anumită corelație între conținutul actelor de vorbire indirecte şi mijloacele de exprimare folosite. Cercetarea ne-a permis să identificăm cele mai frecvente structuri care se folosesc pentru exprimarea actelor de vorbire indirecte. Pentru o descriere mai amănunțită sunt necesare însă cercetări suplimentare pentru clarifica toate aspectele legate de funcționarea enunțurilor ca acte de vorbire indirecte.

Referinţe bibliografice:

1. ANSCOMBRE, Jean-Claude. La problématique de l'illocutoire dérivé. In: *Langage et société*. 1977, nr. 2, p. 17-41 [online]. Disponibil: https://www.persee.fr/doc/lsoc_0181-4095_1977_num_2_1_1040 [citat 02.10.2022].
2. AUSTIN, J. L. *Cum să faci lucruri cu vorbe*, trad.: Sorana Corneanu; pref. Vlad Alexandrescu. Piteşti: Paralela 45, 2005, 160 p.
3. GALR = *Gramatica limbii române*. Vol. II: Enunţul. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2005, 1036 p.
4. KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine. *Les actes de langage dans le discours. Theorie et fonctionnement*, Paris: Armand Colin, 2014, 200 p.
5. SEARLE, John. *Sens et expression*. Paris: Les éditions de Minuit, 1982, 243 p.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea ştiinţifică a patrimoniului lingvistic naţional în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu".